

Cyrille Offermans. *Dag lieve vis*. De Bezige Bij

'De keerzijde van de Verlichting - al decennia lang het hoofdthema van kritisch links - daar gaat het nog steeds om', schrijft Cyrille Offermans in zijn nieuwe essaybundel *Dag lieve vis*. Het had ook in een van zijn vorige bundels kunnen staan. Offermans is zijn hoofdthema met bewonderenswaardige volharding trouw gebleven. Alleen het zinnetje ervoor ('Er is geen enkele reden voor links om zich nu beschaamd te moeten opheffen') zou pakweg zo'n tien jaar geleden hebben ontbroken. Aan de afbraak van links doet Offermans niet mee, hij citeert zelfs Marx met lof voor diens lucide analyse van de 'onstuitbare opmars van de kapitalistische wereldeconomie'.

Terecht, al maakt hij het zich wat te gemakkelijk door 'het romantisch-utopische, zo men wil anarchistische deel van Marx' ideeën' op gezag van een Duitse bloemleester te bagatelliseren als niet meer dan 'retorische terzijdes in de revolutionaire geest van zijn tijd'. Terwijl toch juist deze 'terzijdes', voorzien van een onwrikbare, aan Hegel ontleende geschiedfilosofie, de legitimatie hebben geleverd voor de terreur van het 'reëel bestaande socialisme'.

Offermans heeft daar overigens naar eigen zeggen nooit wat in gezien. Vóór de val van de Berlijnse Muur heeft hij zelfs nooit een stap in het toenmalige Oostblok gezet. Dat is pas naderhand gebeurd. In deze bundel staat een verslag van zijn reis naar Hongarije, en inderdaad: wat hij er aantreft, valt niet mee. Hij laat zich door een geldwisselaar oplichten, hij klaagt over de uitlaatgassen en over het uitzicht op weg naar Boedapest lezen we: 'In plaats van met de natuur vergroeide boerderijen - archaische getuigen van een leven dat nog organisch verbonden was met werken - zie je hier om de zoveel kilometer afschuwelijke fabrieksloodsen'.

Zou dit tien jaar geleden ook zo op het papier zijn gekomen? Vast niet. Die 'fabrieksloodsen' stonden er toen ook al, en Offermans zou er ongetwijfeld nooit over hebben geschreven met de geestdrift die nog weer een decennium eerder bij menige linkse reiziger viel te beluisteren over de suikerrietoogst op Cuba of de gemeentereiniging in China. (Ziedaar, voor wie het mocht zijn vergeten, het verschil tussen links en kritisch-links). Maar nieuw is de onmiskenbaar positief bedoelde vermelding van 'met de natuur vergroeide boerderijen'. En ook voor kritisch-links waren 'archaisch' en 'organisch' destijds nog geen waarderende kwalificaties. Bij alle trouw aan het hoofdthema lijkt er dus toch wel iets te zijn veranderd.

De eliminatie van het 'archaische' en het 'organische' behoort tot de 'keerzijde van de Verlichting'. Vandaar hun rehabilitatie, die Offermans deelt met een andere kritisch-linkse geest als John Berger. Nog veel meer blijkt er te zijn gesneuveld. In *Dag lieve vis* gaat Offermans met name in op de 'ontritualisering' die het moderne civilisatieproces heeft teweeg gebracht. Daarmee bedoelt hij niet in de eerste plaats de religie, maar zulke simpele zaken als wellevendheid, hoffelijkheid en tafelmanieren. Het marktmechanisme én de emanciperende avant-garde (voor wie elk oud ritueel een vorm van hypocrisie betekende) hebben er genadeloos mee afgerekend, met als gevolg een wijdverbreide 'normloosheid'.

Offermans klinkt soms als een reactionaire moralist die last heeft van nachtmerries over de moderne bandeloosheid. Maar dat is bij nader inzien toch niet

wat hij wil zijn. Bij hem ontbreekt elk pleidooi voor een 'herstel van oude grenzen en taboes' en ook verlangt hij niet naar 'enigerlei remythologisering', wetend dat zoiets bij voorbaat vergeefs zou zijn. 'De geschiedenis is onomkeerbaar en we zullen in deze ontgoddelijkte wereld onze draai moeten zien te vinden', schrijft hij terecht.

Niettemin valt er van het verleden wel het nodige te leren. Juist het 'collectief geheugenverlies' van het heden en het moderne onvermogen om te 'erven' zijn hem een verschrikking. 'Cultuur is niet de resultante van de liquidatie van al het archaische, maar teert - ook in haar onvermijdelijk nuchtere vormen - op de resten daarvan'. De vraag is alleen: waar zijn die resten nog in een levensvatbare vorm te vinden? Voor het antwoord verwijst Offermans naar de hem dierbare moderne kunst en literatuur. En in het programmatische titelessay ziet hij ook mogelijkheden voor de filosofie, als die erin zou slagen opnieuw een waarachtige 'levenskunst' te worden.

Onder levenskunst verstaat Offermans niet een op *instant satisfaction* gericht hedonisme, zoals dat bijvoorbeeld door de Franse filosoof Michel Onfray wordt gepropageerd; zijn levenskunst, die juist voor uitstel van bevrediging ruimte wil laten, krijgt een ander programma mee: 'het bevorderen van het ontstaan van omstandigheden waarin mensen kunnen ontzuichten zonder te verharderen, waarin we leren rekening met elkaar te houden zonder berekenend te worden'. Alleen zo bestaat er enige hoop op nieuwe 'geritualiseerde samenlevingsvormen', die de keerzijde van de Verlichting teniet kunnen doen.

Bij de schrijvers (en ook de kunstenaars) die Offermans waardeert, ziet hij een soortgelijke tendens. Zij wentelen zich niet meer in een 'wereldvreemde' experimenteerlust, maar richten hun aandacht op 'het gewone' (in een eerdere essaybundel heette dat nog het 'engagement met het dichtbije') en houden zich bij voorkeur bezig met 'die domeinen van het leven die men vroeger uitsluitend onder protectie van rituele praktijken durfde te betreden (...) Schrijvers zoeken de leegte, de plekken waar het leven pijn doet en de zinloosheid van alles het schrijvendst ervaren wordt. Ze herinneren zich hun oudste roeping: overgangen markeren en breuken vergemakkelijken, helpen het onaanvaardbare aanvaardbaar te maken'.

Zowel filosofie als literatuur en kunst wordt dus in feite een therapeutische functie toegedicht. De lezers komen niet op de divan terecht, maar er wordt een appel gedaan aan hun vermogen tot 'verwondering' en 'fantasie' - vaardigheden die in de moderne 'rationalisering' niet hoog op de agenda staan, zoals Offermans in een tirade tegen de huidige onderwijspolitiek met 'onrealistische' eigenwijsheid onderstreept. Wat hij zou willen aanspreken is het 'kind' of de 'dagdromer' in de mens. Het gaat hem om 'de roes van het voorgeboortelijke niets' en de 'beweging in de richting van het ongebondene', om 'alles wat groter is dan wijzelf' en de 'oermoederlijke meer-omvattendheid'.

Inderdaad zijn dit, ondanks de ietwat diffuse terminologie, belangrijke ervaringen die kunst en literatuur kunnen oproepen. Minder vanzelfsprekend lijkt mij de door Offermans gelegde connectie met de *goede* zijde van de Verlichting en met het humanisme. De essentie daarvan omschrijft hij correct als: 'de wereld een redelijk, lees: menselijk aanzien te geven'. De esthetische ervaringen waar hij op uit is, wijzen echter naar iets heel anders, naar dat wat de mens en zijn redelijke cultuur te buiten

gaat. Een ander woord daarvoor is: de natuur.

Offermans moet wel een groot vertrouwen hebben in het mooie en harmonieuze karakter van de natuur, om van die ervaringen zoveel troost en verzoening (en in het verre verschiet zelfs een betere wereld) te verwachten. Dat de natuur, zowel binnen als buiten ons, ook angstaanjagend en verschrikkelijk kan zijn, speelt bij hem niet of nauwelijks een rol. Het kwaad, dat hij uitsluitend een culturele oorsprong toeschrijft, bestaat voor hem dan ook vooral uit de onderdrukking van de natuur. Met zoiets als een tragische ambiguïteit, die het overzichtelijke dualisme van cultuur en natuur doorkruist, wenst hij geen rekening te houden. Net als de meeste kritisch-linkse geesten die zich op de Verlichting beroepen, blijft hij een onverbetterlijke optimist, ook al lijkt de realiteit daar nog zo weinig aanleiding toe te geven.

Dat maakt begrijpelijk waarom hij geen enkele waardering kan opbrengen voor een pessimist als Cioran. In diens 'onverbiddelijke waarheden' beluistert Offermans 'te veel verbeterd ernst, te veel frustratie en rancune', plus een ondertoon van fascisme, die bij hem de stekels recht overeind doen staan. Naar aanleiding van een boutade uit *Gevierendeeld* ('Zodra je de straat op gaat en er mensen in je blikveld komen, is *uitroeien* het eerste woord dat bij je op komt') betaalt hij Cioran met gelijke munt door hem strikt letterlijk te nemen: 'Oppakken die man, zou ik zeggen, voor hij de kans krijgt de daad bij het woord te voegen'.

Zo verhelderend en stimulerend als Offermans weet te schrijven over de schrijvers en kunstenaars die hem liggen (in deze bundel onder meer: Leo Pleysier, Hans Faverey, Guido Ceronetti, Harrie Gerritz en - met de hakken over de sloot - Daniël Robberechts), zo kortzichtig en moralistisch in de slechtste zin van het woord blijkt zijn reactie op degenen die hem vreemd zijn. Maar ook dat is in dit geval begrijpelijk, want Cioran richt zich, met een beroep op het tragische, uitgerekend tegen het geloof dat Offermans' optimisme schraagt: het geloof in de mogelijkheid van een Verlichting, al dan niet verrijkt met opnieuw tot leven gewekte archaische resten, *zonder* haar keerzijde.

(*NRC Handelsblad*, 10-1-1997)